

ZARROK DI MALBATÊ ÇEND ZIMANÎTÎ YÊ DA BELGEYA AGAHÎYAN

KURDISK Kurmanji

OSLOMET

NAFO

Nasjonalt senter for flerkulturell oppl ring

PÊŞEKÎ

Ev belavoka agahîyan liser 10 pirsên kû dêbavê bipirranî liser mezinbûna zarrokên çend zimanî dipirsin, pêşkêş dike. Herwisa ev belavoke bo karmendên baxçeyê zarrokan, dibistanan û navendên saxlemîyê hatîye berhev kirin û dikarin wek xaleka destpêkî bo hevpeyivîna gel dêbava liser mezinbûna zarrokên çend zimanî, bikar bînin.

Ev belgeya agahîyan liser esasa belavoka Swêdî ya *Du ziman yan zêdetir – Hinek pêşnîyar ji bo malbatên çend zimanî*, li alîyê Rêxistina Lêkolîna Zimanasîyê di Rinkeby da hatîye dabîn kirin û rûnivîsek venêrîn kirî ye. Liser ev belavoke dubare karî hatîye kirin û gel rewşa zarrokên çend zimanî li baxçeyê zarrokan û dibistanên Norwecê hatîye guncîn kirin.

ABOUT MULTILINGUALISM

Gelek welatên gerdonî, çend zimanî ne. axaftina bi zimanên cûda hêjayîyek giringe hem bo şexsan û hem jî bo civakê. Ziman tçkilîyek nêzîk heye gel kesayetî, civakî bûn û xwenîşandana çandî û di encam da beşek mezin li jîyana zarrok û mezinsala ne.

Çend zimanîtî yê gele qazancên erênî hene, û gelek malbatê kû du yan çend zimanê wan hene, nikarin jîyana bê ev qazancane fehm biken. Eger li baxçeyê zarrokan û dibistanan nêrînek erênî liser çend zimanîtîyê hebe, mezinbûna çend zimanîtîya zarroka tê bihêz bibe.

Malbatên çend zimanîti taybetin.

Gengaze malbat bi şeweyên cûda du yan çend zimanî bin.

- Zimanê zikmakî yê yek ji dêbavan Norwecî nebît.
- Dêbava zimanên zikmakî yê cûda hebin û zarrok li destpêkê di malê da du yan çend zimanê cûda bibihîzît.
- Yek yan herdu ji dêbava li welatekê mezin bûne ku livir di mal û dibistanê bi zimanên cûda diaxivin.

Xênjî dêbavan, gelek malbatan hinek eqrebe hene ku rolek çalak li jîyana rojane ya zarrokan da diliîzin û dibine sedema berdestbûna çend zimana ji zarrokan re.

1. ZARROKÊ DIKARE ÇEND ZIMANAN BIHERE HÎN BIBE?

Zarroke dikarin çend zimanan bihere hîn bibin. Di beşek mezin li gerdonê, hîn bûna zimanên cûda ji temenê kêr bo zarrokan asa ye. Ji bo ku zarrok zimanên cûda heta asteke kêrhatî hîn bibe, mal, baxçeyê zarrokan û dibistan dibe bi rewşek çalak alîkarî biken. Balkeşe ku derdora zarrok çend zimanîtiya zarrokan biecibîne û destekê bidê.

Malbatên ku pêşîneyek kêmetewî hene, eger zimanê xwe yê zikmakî biparêzin, dikarin bi hêsanî gel malbat yan hevalên xwe di welatên dî da pêwendîyê bigirin. Zarrok di ev malbata ne da, eger liser zimanê zikmakî yê dêbavê xwe şarezayî hebin, derfeta beşdarîya zêdetir liser mîrata çandî ya dêbavê xwe tê hebin. Ev yeke dibe sedema bihêzbûna kesayetî û hesta eleqedar bûna zarrokan.

2. GELO ZARROK EGER DÊBAV DI MALÊ DA BI ZIMANÊ ZIKMAKÎ YÊ XWE BIAXIVIN, HINÎ ZIMANÊ NORWECÎ DIBIN?

Zarrok, eger zimanê zikmakî yê pêşkevtî hebe, mercên baştir bo hînbûna zimanê duyem heye. Zimanê zikmakî û zimanê duyem dikarin wek piştîvan bo hevdu bixebitin. Eger zarrok têgehek di zimanê zikmakî da hîn bibe, wek mînak *“gaajaysan”* di Somalî da, hînbûna peyva hevwatera vê têgehê *“sulten”* di Norwecî da hêsanîr dibe.

Giş dêbav dixwazin zarrokê wan li dibistanê serkevtî bin. Li ber wê gelek dêbav dixwazin ku zarrokên wan zimanê Norwecî bilez hîn bibin. Lê nabe ev bibe sedema bikar neanîna zimankê zikmakî ji alîyê dêbava di amwêya axaftina gel zarrok. Dêbav dikarin ev rewşê ji zarrokan re dabîn bikin ku zarrok bikarin gel zimanê Norwecî hember bin. Ev yeke bi taybet di baxçeyê zarrokan û di derdorê heremî yan di hevrêyîya gel hevalan û xizmên dêbava diqewime.

3. EGER DÊBAV XWEDÎYÊ ZIMANÊ ZIKMAKÎ YÊ CÛDA NE DIBE BI ÇI ZIMANEKÊ GEL ZARROKÎ BIAXIVIN?

Di malbatên ku zimanê zikmakî yê dêbava cûda ye, tê pêşniyar kirin ku herdu dê û bav bi zimanê xwe yê zikmakî gel zarrokê biaxivin. Dema ku giş malbat cem hevin, şexs dikare her zimanê kû hest dike sirûştîye, yek ji zimanê zikmakî, zimanê Norwecî, yan zimanek dî yê hevbeş, bikar bîne. Tiştê balkeş eve ku dêbav bikarin bi zimanê ku baştir tê digehin gel zarrokk pêwendîyê bigirin. Herwisa di malbatên kû yek ji dêbava bi zimanê Norwecî diaxive û yê dî zimanek zikmakî yê cûda heye, bo zarok baştire ku her yek ji dêbava bi zimanê xwe biaxivin. Zimanê Norwecî bi giştî di malbatê wisa da zimanê pirranî ye ku tê bikar anîn. Eger dêbav dixwazin zarrokê wan çend zimanî bin, balkeşe ku ji zarrok re alîkarîyê pêwîst bo hîn bûna herdu zimanan bê dayîn.

4. EGER ZIMAN ZARROK TEVHEV BE ÇAWA?

Ev bi giştî asa ye ku zarrokê çend zimanî peyivan di zimanê cûda da di hevokekê da biakr bîne. Ev mijare dikare bi sedema ev rastîyê be ku hêj ew hînî cûdahîya nava zimanê cûda da nebûne. Ev zarrokê herwisa gengaze di dema ku pêwîst be hinek peyivan li zimanên dî “kirê” bigirît. Zarok giş şarezayîyê xwe yê zimanî bi ev rewşê bikar dîne.

Ev asa ye ku zarrok li maweya ku gel kesên dî yê du zimaî diaxive, zimanê xwe biguhere. Ev ji derfeta guhertinê di navbera zimanên cûda bo mebesta gotina xalên hûr û deqîq anku hestekê yan bo damezrandina hevbeşîyekê di navbera kesên ku bi hemen zimanî diaxivin, bikar tînin. Lêkolîn nîşa dide ku astek bilind ji şarezayîya zimanî bo şêyana guhertina baş di navbera zimanan da pêwîste û ev mijare di axavtinê du zimanî da asa û sirûştî ye.

Ji ber ku em di rewşên cûda da zimanê cûda bikra dînin, ev normale ku zarrokên çend zimanî di herem û rewşê cûsa da, zimanekê baştir tê bigehin. Bo mînak, zarrok gengeze bikare bûyerên dî baxçeya zarrokan da bi zimanê Norwecî baştir şirove bike lê dema ku dixwaze liser rewşa taybet bi mabatê û malê biaxive baştir dizane ku zimanê zikmakî bikar bîne. Zarok gengaze di axavtinê gel xiziman û dêbava zimanê zikmakî bikar bîne. Lêdema ku gel heval û xûşik û birayê xwe diaxive, zimanên cûda bikar bîne.

5. EGER ZARROK DI MALÊ DA TENÊ BI ZIMANÊ NORWECÎ BERSIV BIDE, DIBE ÇI BÊ KIRIN?

Ev asa ye eger zarrokê du zimanî di maweyek taybet da hez diken ku bi Norwecî biaxivin, tevî ku dêbavê wan dixebitin û hez diken ku ev bi zimanê zikmakî biaxivin. Eger zarrok dema ku dêbav bi zimanê zikmakî diaxivin, Norwecî diaxive, dê bav dikarin bi bersiv dana pê peyiv û hevokên rast bi zimanê zikmakî alîkarîya zarrok biken. Lê, tiştê giring pêwendî û têkilîya gel zarroke, cûda ji zimanê tê bikaranîn. Guhdarîya ji zarokê balkeştir ji diltirsîya ku zarrok kijan zimanî bikar dîne. Xala balkeş eve ku hûn bisebir bin. Di heremeka ku zimanê Norwecî pirr bi bandore û bi giştî rewşek bilind heye ser zimanê zikmakî, tê hîn bûna zimanê zikmakî gelek dirêj bibe.

Bo gehîştin bi mebesta çend zimanî bûna zarrokan, giringe ku dêbav bi axavtina gel zarrok bi zimanê zikmakî berdewam bin. Eger zarrok yan mezinsalên dî ku bi zimanê zikmakî diaxivin li derdorê da bin, gelek başe bi rewşek ku ziman li derveyê malbatê jî biakr bê. Heye eger zarrok bi rewşek çalak bi zimanê zikmakî yê dêbava biaxive, bi pirranî gelek zêdetir ji tîştê ku dibêje, dikare tê bigehe. Eve dikare bibe esasek bo hînbûna bikaranîna çalaktir ji ziman di siberojê da saz bike.

6. BO ALÎKARÎ DAN JI PÊŞKETINA ZIMANÎYÊ ZARROK BITAYBET ZIMANÊ ZIKMAKÎ DIBE ÇI BÊ KIRIN?

Zarrokan ku zimanê wan Tirkîye di Tirkîyê da û zarrokan ku zimanê wan Norwecîye di Norwecê da, zimanê xwe yê zikmakî di gelek rewşên cûda da û do pêwendîya gel xelkê cûda da hîn dibib, di malbatê da gel malbat û hevalan di baxçeyê zarrokan, di dibistanê, di firroşgehê, di kolana û otobûsa. Di temamiya rojê da zarrok derfeta bihîstin, axavtin û hînbûna zimanê zikmakî heye. Gelek zarrokan ku paşxana kêmetewetîyê hene, derfetê kêmet bo pêşve birina zimanê xwe yê zikmakî di Norwecê da hene. Pirranîya zarrokan di asata yekim da zimanê zikmakîyê xwe di malê da dibihîzin û bikar dînin. Ev mijare berpirsiyek mezin dêxe ser milê dêbava ku dibe ligel baxçeyê zarrokan û dibistanê pêşveçûna zimanê zikmakî bihêz biken. Mezin salê derdora zarrokan dibe heya ku gengaze be, derfetan bo axavtina zarrokan bi zimanê zikmakî, hem di nav û hem li derveyê malbatê saz biken.

Gelek bajarvanî baxçeyê zarrokan yê vekirî pêşkêş diken ku li nav da dêbav cem zarrokê xwe di baxçeyê zarroka da beşdar dibe. Hûn dikarin bo hevdîtina dêbavê dî û zarrokan li dema lîstin, çalakî û têkilîyên civakî da serdana wan biken. Hinek bajarvanî, pirtûkxaneya gotina çîroka bi zimanên cûda pêşkêş dike. Pirtûkxane herwisa pirtûkên zarrokan û ciwanan û pirtûkên dengî bi zimanên cûda bo kirêdanê, pêşkêş diken. Liser derfetê bajarvanîya herem axwe lêkolîn biken. Herwisa, baxçeyê zarrokan û dibistan dikarin ji Pirtûkxaneya Çend zimanî mifa werbigirin û dibistan jî dikarin ji Pirtûkxaneya Deichman di Oslo vê da mifa werbigirin. Pirtûk li vir da bo zarrokan û mezinsalan bi gelek zimanên cûda berdestin. Pirtûkxaneya heremî dikare di kirê girtina pirtûkan livir da alîkarî bike. Di malpera da jî hûn dikarin pirtûk û pirtûkên dendî bi zimanên cûda, û herwisa helbestên baxçeyê zarrokan, ahengan û gelek çîrokan bi zimanên cûda peyda biken.

7. BO PIŞTGIRÎ LI PÊŞVEÇÛNA ZIMANÊ ZARROK BI TAYBET ZIMANE NORWÊÇÎ DIBE ÇI BÊ KIRIN?

Beşdarbûn di baxçeyê zarrokan xalek balkeşe bo pêşve birina zimanê Norwecîya zarrokên çend zimanî. Herwisa alîkarîya baş di navbera baxçeyê zarrokan, navenda saxlemîyê, dibistan û dêbava girînge. baxçeyê zarrokan û dibistanê erkek mezin bo pêşve birina zarrokan bi zimanê Norwecî ser milê wan ne. lê rola dêbava ji hê bo pêşve birina zarrokan bi zimanê Norwecî girînge. Dêbav ji tevî ku xwe nikarin bi başî bi zimanê Norwecî bi axivîn, dikarin alîkarîya xebatên zimanî yê baxçeyê zarrokan û dibistanan biken.

Bo zarrokên pêş dibistanî, baxçeyê zarrokan dikarin derfetê baş û cûda bo pêşveçûna zimanê zarrokan dabîn biken. Dema ku zarrok mezin dibe û diçe dibistanê, SFO (melhezeya paş dibistanê) yan xebatên dibistaên yê demên betlaneyê wek fotbal, koma koro, reqisîn, dibistana çandî û wek vê dikarin cîyên baş bo pêşve birina zimanî û civakî bin. Dêbav dikarin zarrokan han biden ku beşdarî ev xebatane bin.

Baxçeyê zarrokan berpirse liser asankirina pêşketina zimanê zarrok di baxçeyê zarrokan, bi alîkarîya nêzîk gel dêbavê xwe. Baxçeyê zarrokan bi rêya *bernameya çarçoveyek bo naverrok û erkên Baxçeyê zarrokan* berpirse liser piştgirî ji zarroka bo bikaranîna zimanê xwe yê zikmakî li kêlega xebatên bi çalak bo geşkirina şêyana axavtina bi zimanê Norwecî. Dêbav dikarin gel mamosteyê baxçeyê zarrokan liser pêdivîyên zarrokan bo handana ziman, bo

mînak gelo derfeta bikaranîna berdestek du zimanî heye yan na, yan pêşkêş kirina her core xebatên perwerdehiyên dî li baxçeyê zarrokan da biaxivin.

8. ÇIMA ZARROK LI BAXÇEYÊ ZARROKAN DA NA AXIVÎT?

Zarokek ku zimane nû hîn dibe bi rewşê cûda gel zimanê nû pêwendîyê digirin. Hinek zarrok bi lez dest pê diken ku peyiv û hevokan di zimanê nû da biakr bînin, lê hinek dî bo maweyek dirêj, hinek caran çend mehan, pêş bikar anîna zimanê nû sebir diken. Dema ku zarrok beşdarî baxçeyê zarrokan dibe ku livir bi zimanê zikmakî na axivin, eve gengaze bibe sedema pêş hatina rewşek aloz bo zarrok. Li maweya ev demê da, pêwendîya nêzîk û ewle gel mezinsalan li baxçeyê zarrokan da pir balkeşe. Tevî ku zarrok gel zarrokan û mezinsala di baxçeyê zarrokan da bi zimanê Norwecî neaxivî, balkeşe ku em binêrin ku zarrok bi rêyên dî pêwendîyê digire, bo mînak pê îşareyan û pê bikaranîna çavlêkirin û zimanê îşareyan. Zarrok hertim liser zimanê nû agahîyan û zanistan kom dike tevî ku bi zimanê Norwecî qet neaxive. Hinek zarrok gengaze pêşveçûna zimanê wan paş bikeve yan tûşî kêşeyên zimanî bibin. Paşê baxçeyê zarrokan û dêbav dibe liser çawanîya pêşkêş kirina alîkarîya ji zarok re lihev biken,

bo mînak, bi rêya wergirtina alîkarîyê bîyanî bi mebesta nirxandina pêşveçûna zimanê zarrok û alîkarî danên zêde yê pêwîst bo zarrok hem di malê da û hem jî di baxçeyê zarrokan da.

Tevî ku çî zarrok yan mezinsalên dî ku bi zimanê zikmakî di baxçeyê zarrokan da bi axivin tune bin, naskirina zimanê zikmakî bi giştî bo pêşveçûna çend zimanî bûna zarrok bi mifa ye. Dibe dêbav li dem ku di baxçeyê zarrokan da ne – her dem ku asa be – bi zimanê zikmakî gel zarrok bi axivin. Karmendên ku bi zimanê zikmakî yê zarrok na axivin, dibe bo mînak pê hîn bûna hinek peyivan, rîtmên û ahengên zimanê zikmakî yê zarrok, meraqek erênî liser zimanê zikmakî yê zarrok nîşan bid. Beşdarbûna mezinsalan û zarrokê ku liser zimanê zikmakî şareza ne di baxçeyê zarrokan da bo pêşveçûna çend zimanîya zarrok başe.

9. GELO DIBE ZARROK DI BAXÇEYÊ ZARROKAN DA DU ZIMANAN HÎN BIBÎT?

Gelek zarrokan zimanek zikmakî hene ku ev ne zimanê Norwecî ye û zimanê Norwecî wek zimanê duyem di baxçeyê zarrokan da hîn dibin. Ev giringe ku zarrok bête fehm kirin û derfetek bo gotina mebesta xwe hebe. baxçeyê zarrokan dibe ev rastîyê berçav bigire ku zarrok zimanê xwe yê zikmakî bikar dîne û hevdem bi rewşek çalak bo bihêz kirina şarezayîyên zimanê Norwecî dixebite.

Bi şêweyên cûda dikarin piştgirîya zimanê zikmakî biken tevî ku karmend zimanê zikmakîyê zarok bizanin yan na, lê bo gelek zarrokan gengaze wergirtina alîkarîyê du zimanî di baxçeyê zarrokan da gelek balkeş be. Karmendên du zimanî dikarin liser bêtir kirina ewlehîyê hem bo zarrok û heem bo malbata wî alîkarî biken û dikarin wekî pêwendîkerek bikevine navbera malê û baxçeyê zarrokan. Tevî kesek mezin sal ku zimanê zarok dizane, zarok dikare bê fehm kirin û mebesta xwe li pêwendîyê gel zarrokan û mezinsalên dî bide famandin. Zarrok hevdem gel wergirtina alîkarîya bo pêşve birina şarezayîyê zimanê Norwecî, derfetek hêja bo geş kirina zêdetir ya zimanê zikmakî peyda dike.

10. DEMA KU ZARROK DIÇE DIBISTANÊ

Veguhestina ji baxçeyê zarrokan bo dibistanê dikare bûyerek mezin be bo gelek zarrokan – û dêbava. Ji bajarvaniya tê pêşniyar kirin ku şeweyên alîkarîya xwe bo ev veguhestinê berhev biken û dibe baxçeyê zarrokan ji bernameyek bo ev veguhestinê ji baxçeyê zarrokan bo dibistanê di benameya xwandina xwe da hebe. Dêbav dikarin agahiyên taybet bi ev mijarê li baxçeyê zarrokan yan berpîrsê heremî werbigirin.

Dibe liser erkên dibistanê taybet bi zarrokê ku paşxanek kêmeteweyî hene, bi taybet ji Zagona Perwerdehiyê §2.8 agahiya we hebe.

§2-8. Hîn kirina ziman taybet bo xwandekarên ku paşxanek kêmeteweyî hene

Xwandkar di perwerdehiyê destûrî da ku xwedîyê zimanê zikmakî yê cûda ji zimanê Norwecî û Samî ne dibe ji perwerdehiya taybet bi zimanê Norwecî behremend bin heya femekê ku bi qasekî liser zimanê Norwecî şareza bibin ku bikarin perwerdehiyên asa di dibistanê da bişopînin. Eger pêwîst be ev xwandekarane dibe ji perwerdehiya ziman bi zimanê xwe yê zikmakî, hînbûna mijarê bi du zimanan, yan herduyan behremend be.

Perwerdehîya bi zimanê zikmakî dikare di dibistanek cûda ji dibistan ku xwandekar bi asayî livir beşdar dibe, pêk bê.

Dema ku perwerdehîya zimanê zikmakî û perwerdehîya du zimanî ya mijaran nikare ji alîyê berpirsê perwerdehîyê bê dabîn kirin, dibe bajarvanî heya radeya ku gengaz be, perwerdehîyê dî yê kêrhatî gel cîyê xwandekaran asantir bike.

Dibe bajarvanî pêş girtina biryarrê liser perwerdehîya zimanê taybet, şêyana xwandekarn di zimanê Norwecî da binirxînît. Nirxandinek wisa ji dibe li maweya perwerdehîyê bo xwandekaran ku ligor pêwîstîya, kûrsên perwerdehîya zimanê taybet werdigirin, pêk bê, wek esasa ev nirxandinê ku gelo xwandekaran hêjayîya kêrhatî di zimanê Norwecî da hene bo şopandina perwerdehîya asa di dibistanê da yan na.

ŞIROVE KIRINA HINEK PEYIVAN

Zimanê duyem: Zimanek ku zarrok bi sirûştî ji derdora xwe xênjî zimanê zikmakî hîn dibe.

Zimanê pirranî: Zimanê ku pirranîya xelkê welatekê pê diaxivin. Di Norwecê da zimanê pirranî Norwecî ye.

Zimanê kêmanî: Zimanê axaftina beşek ji xelkê welatekê ye. Di Norwecê da zimanên kevin Samîya başûrî, Lule-Samî û Zimanên Samîya Bakûrî, û zimanên kêmanîya netewî wek Kven hene. herwisa, hinek xelk bi zimanên kêmaneyên koçber wek Polonî, Somalî, Erebî, Tirkî, Vîetnamî, Tigrînyayî û hwd diaxivin.

Zimanê zikmakî: Gelek dibêjin zimanê zikmakî zimanê yekime ku hîn dibin, zimanê ku baştirîn têgehîştina we bi wî ye yan zimanê ku zêdetir hûn bê wê tene nas kirin. Hinek jî dibêjin ku çend zimanê wan yê zikmakî hene û zimanê wan yê zikmakî gelek zimanin.

Çend zimanîti: Wek peyivek komî bo du zimanîti yan çend zimanîti tê bikar anîn. Eve bi wê wateyê ye ku zarok di şona zanîna tenê zimanekê bi çend zimana diaxivît.

Heftet er utarbeidet av Nasjonalt senter for flerkulturell opplæring, NAFO

Nafo.oslomet.no

Alle foto: Marte Garmann

